

**ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГО, ТӨЛӨВЛӨЛТИЙН ТОДОРХОЙЛОЛТ,
ЗАГВАРУУД, ОЛОН УЛСЫН ТУРШЛАГА**

(Мэдээлэл, лавлагаа)

*Г.Билгээ, О.Билгүүтэй,
Д.Жигваагүнсэл, Р.Оргилмаа*

ГАРЧИГ

Судалгааны хураангуй

Судалгааны хэсэг

1. “Хөгжил”-ийн талаарх зарим тодорхойлолтууд

2. Хөгжлийн загварууд

3. Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн олон улсын туршлага

3.1.ОХУ

3.2.Их Британи

3.3.Япон

3.4.Казахстан

3.5.Герман

3.6.Малайз

3.7.Латви

3.8.Сингапур

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

Хөгжил гэдэг нь хүн өөрийнхөө хэрэгцээг экосистемийн даацад тохируулан хангах зарчмыг хэлнэ.

Хөгжлийн бодлогыг улс орон бүр өөрийн нөхцөл байдал, нөөц бололцоо, нягт тооцоонд үндэслэсэн тодорхой хөгжлийн загвараа боловсруулж, шат дараалсан төлөвлөлтийн үндсэн дээр хэрэгжүүлдэг байна.

Төлөвлөлт нь тухайн байгууллага, эсхүл салбар, бүс нутаг, үндэсний хэмжээнд хөгжлийн дотоод давуу байдал, сул тал, нөөц боломжууд, эдийн засгийн болон бусад орчны өөрчлөлтийн нөлөөгөөр үүсэж болох хүндрэл бэрхшээл, эрсдлийг шинжлэн үнэлсний үндсэн дээр стратегийн зорилтуудаа тодорхойлж, түүнд хүрэх үйл ажиллагааг тусгасан өргөн цар хүрээтэй бичиг баримт юм. Мөн энэхүү баримт бичигт хөгжлийн талаар баримтлах тэргүүлэх чиглэлүүдийг тодорхойлж, үйлчилгээ, үйл ажиллагааг хэрэглэгч, харилцагчдад хэрхэн оновчтой хүргэх арга замуудыг тодорхойлсон байдаг.

Төлөвлөлтийн салшгүй бүрдэлд 4 хүчин зүйлсийг зайлшгүй анхаарна. Үүнд:

- Цаг хугацаа
- Үйл ажиллагаа
- Санхүүжилт
- Хүний нөөц болон бусад нөөц боломж, хүчин зүйлс (Тухайн улс орны газарзүйн байрлал, уур амьсгал, хүн амын тоо, улс төрийн тогтолцоо, хууль, эрх зүйн орчин, эдийн засгийн багтаамж, байгалийн баялаг, институцийн бүтэц, зохион байгуулалт зэрэг олон хүчин зүйлс орно.)

Өнөөг хүртэл хөгжлийн талаарх тодорхой “жор” бий болоогүй байна.¹ Энэ талаар олон эрдэмтэд тухайлбал, Монгол Улсад хөгжлийн философийн талаар судалж байгаа эрдэмтэн Б.Даш-Ёндон “Ганц онолд тулгуурласан нийтэд хамаатай ганцхан загвар гэж байж таарахгүй, харин тухайн **улс орон өөртөө тохирсон хөгжлийн онолоо бий болгоод, түүнээ хэрэгжүүлэх өөрийн “загвар”-ыг гаргаж мөрдөхийг** оролдоно гэвэл энэ нь жич хэрэг”² хэмээн өгүүлсэн байна.

Аливаа улсын үндэсний хөгжлийн бодлого нь сүүлийн хэдэн арван жилийн түүхээс сургамж авч, өнөөгийн тулгамдсан асуудлуудыг шийдвэрлэх зорилтуудыг оновчтой тогтоон, улмаар ойрын ирээдүй буюу 10-20 жилийн хугацаанд ард иргэдийн сайн сайхан амьдралыг бий болгон баталгаажуулахад чиглэгдэж байна.

Ингэхдээ хөгжлийн алтан гурвалжин болох нийгмийн тэгш байдал, эдийн засгийн өсөлт, хүрээлэн буй орчныг хамгаалах асуудлуудыг ямагт анхаарлынхаа төвд, тэнцвэртэй байлгаж байна.

Богино хугацаанд буурай хөгжлөөс хөгжингүй улс болж чадсан орнууд улсаа хөгжүүлэхийн тулд нэн түрүүнд урт, дунд, богино хугацааны нэгдсэн бодлого, төлөвлөгөө боловсруулж, хэрэгжилтийг ханган зохион байгуулах, хянах тогтолцоог бий болгон гол удирдлагаа болгож ирсэн.

Онолын хувьд урт хугацааны хөгжлийн бодлогод дунд хугацааны, дунд хугацааны хөгжлийн бодлогод богино хугацааны бодлого үндэслэж төлөвлөгдөх бөгөөд бодлого төлөвлөлтийн урт, дунд, богино хугацааны баримт бичгүүд нь өөр хоорондоо дэвшүүлсэн

¹ Дэлхийд хөгжлөөрөө тэргүүлэгч зарим орны хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн арга, туршлага. УИХ-ын Тамгын Газрын Судалгаа, шинжилгээний хэлтэс. 2013 он.

² Б.Даш-Ёндон. Монголын хөгжлийн философи (асуудал, аргачлал, ашиг тус). Монголын хөгжлийн философи – Цуврал 1. Нэмж, засварласан 2 дахь хэвлэл. УБ., 2017 он. 88-89 дэх талууд.

зорилго, зорилт, хамрах түвшин, хэрэгжүүлэх арга хэмжээ буюу агуулга, бүтцийн хувьд харилцан уялдсан байх ёстой байдаг.

Хувь хүний ажиллах, амьдрах орчин төдийгүй тухайн улс орныг бүхэлд нь өөрчилж чадахуйц хэрэгсэл бол бодлого, төлөвлөлт юм. Зөв төлөвлөлтийн систем өөрөө зөв хөгжилд хүрэх, зөв цагт, зөв газарт байх баталгаа нь болж өгдөг байна.

Төлөвлөлтийн амин цөм нь **тогтвортой хөгжил** байдаг байна³. Тогтвортой хөгжил нь өнөө болон хойч үеийн хүн бүрт илүү сайн сайхан амьдралыг бий болгох суурь юм.

Төлөвлөлтийг хийхдээ үндэсний, салбарын, бүс нутгийн төлөвлөлтийн зорилгыг тодорхойлж, ач холбогдлоор нь эрэмбэлэх, тэдгээр зорилго, зорилтыг биелүүлэхэд дэмжлэг болж өгөх хөтөлбөрийг боловсруулах, нөөцийг хуваарилах замаар төлөвлөх ба дор дурдсан тэргүүн туршлагын зарчмуудыг чухалчилдаг. Үүнд:

- *Нэг ижил нэр томьёо хэрэглэх:* Төлөвлөлтийн үйл явцад нэг ижил, товч тодорхой нэр томьёо хэрэглэж, тэдгээрийн талаар нэгдсэн ойлголттой байх явдал чухал бөгөөд энэ нь мөн хяналт үнэлгээ хийх үйл явцыг хөнгөвчилнө.
- *Төлөвлөлтийн үе шатууд хоорондоо уялдаатай байх:* Урт, дунд, богино төлөвлөлтийг бэлтгэхдээ үйл ажиллагааны хэтийн төлөвлөгөөг суурь болгож, уялдуулна.
- *Төлөвлөлт, гүйцэтгэл хоёрыг тэнцвэртэй байлгах:* Төлөвлөлтийн баримт бичгүүд хоорондоо давхардаагүй байх бөгөөд төлөвлөлтийн үйл явц бүрт гүйцэтгэлийг байнга дүгнэж байх хэрэгтэй.

Амжилтад хүрсэн улсуудын хувьд:

- бизнесийн тэргүүлэх салбарыг сонгох;
- тэргүүлэх чиглэл, өрсөлдөх чадварыг бэхжүүлэх;
- техник, технологийн дэвшил, ололт амжилт;
- эрчим хүч, дэд бүтцийн бодлого, нөөц баялгийг бий болгох;
- экспортын боломж, гадаад валютын нөөцийг нэмэгдүүлэх зэрэгт анхаарч төлөвлөгөө боловсруулан эдийн засгийн суурийг бэхжүүлдэг байна.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

³ Planning Policy Statement, The Government Objectives for the Planning System, The United Kingdom, 2005.

СУДАЛГААНЫ ХЭСЭГ

1. “ХӨГЖИЛ”-ИЙН ТАЛААРХ ЗАРИМ ТОДОРХОЙЛОЛТУУД

Нэн түрүүнд **“хөгжил”** гэдгийг “энгийнээр авч үзвэл бидний одоо оршин тогтнож байгаа аж байдлыг (ахуйн, материаллаг, оюун санааны гэх мэт) илүү сайжруулах үйл явц” хэмээн Г.Ганзориг нар “Ногоон эдийн засаг ба загварчлал” номондоо⁴, “нийгмийн ямар нэгэн шалгуур бүхий төрх байдал, шинж чанар” хэмээн эрдэмтэн Б.Даш-Ёндон “Монголын хөгжлийн философи” номондоо⁵ тус тус тодорхойлжээ.

Харин Нобелийн эдийн засгийн шагналт Амартя Сен “Хөгжил бол эрх чөлөө” номондоо **“хөгжил”** бол хоорондоо уялдаа холбоо бүхий хэд хэдэн эрх чөлөөнүүдийн хэлхээсэн дээр тогтдог гэсэн байна. Үүнд: улс төрийн буюу хүмүүсийн боломжийг эдлэх эрх чөлөө, эдийн засгийн буюу ядуурлаас гарахад дэмжлэг авах эрх чөлөө багтдаг байна.⁶

Орчин үед эдийн засгийн шинжлэх ухаанд **“эдийн засгийн хөгжил”** гэдгийг эдийн засгийн болон хүний хөгжлийн цогц үр дүн гэж үздэг төдийгүй мөн байгаль орчны асуудлыг ч хамтад нь авч үзэх болсон байна.⁷

Мөн “тогтвортой хөгжил” хэмээх нэр томъёог 1987 оноос дэлхий нийтээр хэрэглэж эхэлжээ. “Тогтвортой хөгжил” гэдгийг Хүрээлэн буй орчны болон хөгжлийн асуудлаарх олон улсын комиссын НҮБ-д зориулж бэлтгэсэн “Бид нийтийн ирээдүй” илтгэлд: “эдүгээ цагийн хэрэгцээг хангаж буй боловч ирээдүй үеийнхэн хэрэгцээгээ хангах чадварыг нь сүйрэлд оруулахгүй тийм хөгжил юм” гэсэн бол, Оросын судлаач А.Д.Урсул, А.Л.Романович нар “Тогтвортой хөгжил нь нийгмийн амьдран оршихуйн болон тасралтгүй дэвшлийг хангадаг бөгөөд хүрээлэн буй орчин, ялангуяа биосферийг эвдлэн сүйтгэдэггүй, нийгэм-байгальч хөгжлийн стратеги юм” гэж, ОХУ тогтвортой хөгжилд шилжих үзэл баримтлалдаа: “тогтвортой хөгжил гэдэг бол байгалийн үндсийг үл эвдсэн нийгэм-эдийн засгийн жигд хөгжил юм” гэж тус тус тодорхойлжээ.

Харин Монголын судлаачид **“тогтвортой хөгжил”** гэдгийг “хойч үе өөрсдийн хэрэгцээ, шаардлагаа хангах боломжийг хязгаарлахгүйгээр өнөө үеийнхэн өөрсдийн хэрэгцээ шаардлагыг хангахад чиглэсэн хөгжил” юм. Байгаль, эдийн засаг, нийгмийн асуудлыг цогцоор нь шийдвэрлэж, алс хэтийг харсан цогц хөгжлөөр тогтвортой хөгжлийн үндсэн агуулгыг нь бүрдүүлдэг гэж тодорхойлсон байна.⁸

Үүний зэрэгцээ **“бодлого”** гэсэн үгийн тайлбарыг авч үзвэл энэ нь Засгийн газар бүрэн эрхийнхээ хугацаанд шаардлагатай тохиолдолд тодорхой асуудлыг шийдвэрлэх зорилгоор гаргасан улс төрийн шийдэл, үйл ажиллагааны чиглэлийг хэлнэ.⁹

“Хөгжүүлэх”, “хөгжлийн” бодлогын талаар эрдэмтдийн тодорхойлолтуудыг авч үзвэл: Б.Даш-Ёндон - **“хөгжүүлэх бодлого”** гэдэг нь хөгжлийг цэгцтэй өрнүүлэх талаарх төр засгаас дэвшүүлдэг тодорхой зорилт, Г.Ганзориг нар - **“хөгжлийн бодлого”** гэдэг нь тодорхой асуудлыг шийдвэрлэхэд чиглэсэн, зорилго, зорилттой, хэрэгжих хугацаатай, аливаа нэг хүн амын бүлэг, эсхүл зорилтот бүлэгт зориулагдсан, хүрэх үр дагавар, үр нөлөө нь хэмжигдэх боломжтой, эрх бүхий этгээдээс баталсан баримт бичиг, эдийн засагч Tejvan Pettinger - **“хөгжлийн бодлого”** гэдэг нь эдийн засаг, нийгмийн бодлогыг сайжруулах замаар ажилгүйдэл, ядуурлыг бууруулах зэрэг улс орны өмнө тулгамдсан

⁴ Г.Ганзориг ба бусад. Ногоон эдийн засаг ба загварчлал. УБ., 2018. 60 дахь тал.

⁵ Б.Даш-Ёндон. Монголын хөгжлийн философи (асуудал, аргачлал, ашиг тус). Монголын хөгжлийн философи – Цуврал 1. Нэмж, засварласан 2 дахь хэвлэл. УБ., 2017 он. 95 дахь тал.

⁶ Амартя Сен. “Хөгжил бол эрх чөлөө”. УБ.

⁷ Ц.Сүхбаатар. Хөгжлийн эдийн засаг. УБ., 2018 он. 22 дахь тал.

⁸ Г.Ганзориг ба бусад. Ногоон эдийн засаг ба загварчлал. УБ., 2018. 11 дэх тал.

⁹ Г.Ганзориг ба бусад. Ногоон эдийн засаг ба загварчлал. УБ., 2018. 60 дахь тал.

асуудлуудыг шийдвэрлэх үйл ажиллагааг төрөөс нарийн зохион байгуулалттай төлөвлөн хэрэгжүүлэх үйл явц¹⁰ гэж тус тус тодорхойлсон байна.

Харин Б.Даш-Ёндон “**хөгжүүлэх загвар**” гэж хөгжлийн ямар нэгэн хэв маягийг өөрсдөө зохиох, “**хөгжлийн загвар**” гэдэг нь гадаад орнуудын аль нэгэн байдлыг хэв болгон хэрэглэх гэж салгаж тодорхойлсон байна.

“**Хөгжлийн бодлогын төлөвлөлт**” буюу бодлогыг боловруулах үйл явц нь тухайн бодлогыг боловруулах эрх бүхий этгээд буюу парламент, засгийн газар, яам, агентлаг, нутгийн захиргааны байгууллага нь нийгэмд тулгамдаж буй аливаа асуудлыг шийдэхэд чиглэсэн бодлогын төслийг боловсруулахаас эхлээд холбогдох шатны байгууллагаар батлуулах хүртэлх бүх шат дамжлагаас бүрдэнэ.¹¹

2. ХӨГЖЛИЙН ЗАГВАРУУД

Хөгжлийн гурван гол тулгуур бол эдийн засаг, хүрээлэн буй орчин, нийгмийн хөгжил гэдгийг бүх улс орнууд хүлээн зөвшөөрсөн байдаг.

Эдийн засгийн онолын чиглэлийн нэрт эрдэмтэд хөгжлийн асуудлыг зөвхөн эдийн засагтай холбож судалдаг хүрээнээс хальж улс төр, хүн амын сэтгэл зүйг сэтгэлгээ, уламжлал, ахуй заншилтай нягт уялдуулан авч үздэг болж байна.

Сүүлийн жилүүдэд улс орнууд социалист, капиталист системийн аль нэгийг шууд сонгохоос татгалзаж, харин энэ хоёр системийн давуу талуудыг оновчтой хослуулан, эдийн засгийн хөгжлийн загвараа улс орон бүр өөрийн орны өвөрмөц, дахин давтагдашгүй чанарыг агуулсан газар нутаг, түүх, соёл, ёс онцлогтой бөгөөд тэдгээртэй уялдсан төрийн байгуулалт, эдийн засаг, нийгмийн бүтэц, онцлог шинжид тулгуурлан боловсруулдаг байна.

Дэлхийн улс орнуудын хөгжлийн загварын нийтлэг хандлагыг авч үзвэл дараах байдалтай байна.¹² Үүнд:

- 1) Америкийн хөгжлийн загвар
- 2) Европын хөгжлийн загвар
- 3) Азийн хөгжлийн загвар

Эдгээр загваруудыг дэлгэрүүлэн авч үзвэл:

1) Америкийн хөгжлийн загвар нь амьдралын америк загварыг хувь хүний үнэлэмж, үнэт зүйлсийг дээдэлсэн шинж чанартай, хөгжил хөдөлгөөнтэй, хүмүүнлэг, урагшаа харсан, тэмүүлсэн өөдрөг үзэл гэж үздэг. Гэвч АНУ-д хувь хүний өөрийн болон бусдын өмнө хүлээх хариуцлагыг дээд зэргээр мэдрүүлсэн ч төрөөс хүн амын талаар авах зарим бодлогыг хязгаарласан нь хөгжлийн бусад загвараас ялгаатай гэж эрдэмтэд үздэг. Эдийн засгийн орчин үеийн судлаачид олон үндэстнээс бүрдсэн ардчилал, эрх чөлөө, зах зээлийн нийгэм нь хөгжлийн ерөнхий чиг хандлага болохоос биш улс орон бүрийн хөгжлийн загвар биш гэж үзэх болжээ.

2) Европын хөгжлийн загвар Англи, Эх газрын, Газар дундын тэнгисийн болон Умардын (буюу Нордикийн) гэсэн 4 загвар байдаг. Дэлхийн 2-р дайны дараа хямд эрчим хүч үйлдвэрлэх, АНУ-ыг үйлдвэрлэлийн зарим чиглэлээр гүйцэх гэсэн хоёр эрмэлзлэлд тулгуурласан тодорхой зорилтууд дэвшүүлэн хэрэгжүүлсэн байдаг.

¹⁰ <https://www.economicshelp.org/blog/4998/development/policies-for-economic-development/>

¹¹ Г.Ганзориг ба бусад. Ногоон эдийн засаг ба загварчлал. УБ., 2018. 62 дахь тал.

¹² Ц.Сүхбаатар “Хөгжлийн эдийн засаг” УБ, 2018 он.

- **Английн хөгжлийн загвар** - Зах зээлийн эдийн засгийн уламжлал сонгодог чиглэлийг баримталдаг, ядуурал орлогын тэгш бус байдал, нийгмийн хамгаалал зэрэгт харьцангуй бага анхаардаг барууны үзэл баримтлал бүхий загвар юм.
- **Эх газрын загвар** - Эдийн засгийн идэвхтэй хүн амын ажлын байрыг найдвартай хадгалах, нэмэгдүүлэхэд түлхүү чиглэгдсэн, аж үйлдвэр, үйлчилгээг орчин үеийн стандарт шаардлагын дагуу оновчтой зохион байгуулахад илүү анхаардаг онцлогтой. Гэвч хөдөлмөрийн зах зээл нь уян хатан биш, даатгалд тулгуурласан ажилгүйдлийн тэтгэмж үйлчилдэг загвар юм. Үүнийг Австри, Франц, ХБНГУ, Бельги, Люксембург зэрэг орнуудад хэрэгжүүлсэн.
- **Газар дундын тэнгисийн загвар** - Улсын тэтгэвэрт тулгуурласан нийгмийн хамгааллын тогтолцоотой. Хөдөлмөрийн зах зээл нь ажлын байрны хамгаалалтайгаа тэр бүр зохицдоггүй. Үүнийг Итали, Испани, Грек, Португали, зэрэг орнууд хэрэгжүүлсэн.
- **Нордик буюу Умардын загвар** - Үүнийг хөгжиж байгаа улс орнууд ихээхэн сонирхдог, харьцангуй үр дүнтэй социал-демократ үзэл баримтлал бүхий хөгжлийн загварт тооцогддог. Энэ нь эдийн засгийн өндөр хөгжилтэй, төрийн санхүүжилт бүхий нийгмийн хамгааллын боловсронгуй, олон жил мөрдөгдөж ирсэн тогтолцоотой, хүн амын олонх нь орлогын хувьд нийгмийн дундаж давхаргад хамрагдсан зэрэг давуу талтай. Гол онцлог нь нийгмийн үр дүнтэй, тогтвортой байдлыг хангах зорилтыг зах зээлийн холимог эдийн засгийн тогтолцоотой хослуулж чадсанд оршино. Эдгээр улс орнуудад нийгмийн хамгаалал, эмнэлгийн үйлчилгээ, үнэ төлбөргүй боловсрол гэсэн нийгмийн гурван гол бодлого хэрэгжүүлдэг. Гэвч сүүлийн жилүүдэд тэтгэмжээр дагнан амьдардаг давхарга бий болох, хөрөнгө гадагш урсах зэрэг сөрөг зүйлс бий болсон. Энд Дани, Финланд, Швед, Норвеги, Исланд зэрэг орнууд хамрагддаг.

3) Азийн хөгжлийн загвар - Азийн улс орнуудын хөгжлийн түвшин хэдийгээр өөр хоорондоо ихээхэн ялгаатай боловч эрчимтэй хөгжиж байгаа улс орнуудын хувьд нийтлэг зүйлс цөөнгүй байдаг. Тухайлбал,

1. төр засаг хүчирхэг, чанга, зарчимч, авилгагүй байж эдийн засгийн бодлогоо тогтвортой хэрэгжүүлсэн;
2. экспортод чиглэсэн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэхэд онцгой анхаарсан;
3. төрийн захиргааны зардлыг хамгийн бага байлгаж, хэмнэж ажилласан;
4. төрийн зарим үүргийг орлон гүйцэтгэдэг зардал багатай төр, хувийн хэвшлийн хосолсон хэлбэр болох PPP (Public-private-partnership)-ийн үр дүнтэй тогтолцоог хэрэглэсэн;
5. нийгэм-эдийн засгийн гол зангилаа асуудлыг боловсруулахдаа хэрэглэдэг хүлээцтэй хандлага (жишээлбэл, БНХАУ-ын төрийн бодлогод Күнзийн сургаалд тулгуурласан эдийн засаг, сэтгэлгээний ерөнхий зарчмуудыг баримталдаг);
6. дотоодын хөрөнгийн бүх нөөц, нийгмийн даатгалын хөрөнгийг бүрэн дайчилж, ашиглалтыг сайжруулснаар эдийн засгийн өсөлт, хөгжлийг бий болгоход хуримтлалын эх үүсвэр болгон ашигласан;
7. Сингапурын баялгийн төвлөрсөн сан, орон сууцны хөтөлбөр, БНСУ-ын тэтгэврийн сан, Тайваний эрүүл мэндийн тогтолцоо, Японы ахуйн үйлчилгээ, БНХАУ-ын нийгмийн хамгааллын тогтолцоо, ядуурал, ажилгүйдлийг даван туулж байгаа арга зам зэрэг хөгжилд эерэгээр нөлөөлсөн үр дүнтэй бодлогуудыг нэрлэж болно.

- **Японы хөгжлийн загвар** - тус улс дэлхийн 2-р дайны дараа эдийн засгаа сэргээх 10 жилийн төлөвлөгөө боловсруулан, ард түмэндээ ойлгомжтой цөөн зорилт дэвшүүлж, хүч нөөц боломжоо дэвшүүлсэн зорилтоо хэрэгжүүлэхэд бүрэн дайчилсан байдаг. Энэ үеийн Японы макро эдийн засгийн хамгийн чухал төлөвлөсөн зорилт бол үндэсний орлогыг 2 дахин өсгөх явдал байсан бөгөөд энэ шахуу зорилтыг амжилттай хэрэгжүүлж чадсан байна. Эдийн засгийн макро зорилтуудыг дотор нь тодорхой бүлэг зорилтуудад багцлан уялдуулан хэрэгжүүлсэн нь ихээхэн сургамжтай гэж судлаачид үздэг.

Азийн улс орнууд хөгжлийнхөө загвараа боловсруулж хэрэгжүүлэхдээ Япон улсын эдийн засгийн өсөлтийн загвар, түүний онцлог сургамжийг заавал судалж харгалзан үзэж иржээ.

- **БНСУ-ын хөгжлийн загвар** - тус улсыг хөгжлийн хамаарлын загварууд үр дүнтэй хөгжсөн улс гэж эрдэмтэд үздэг. 1945 он хүртэл эдийн засаг нь Япон улсаас ихээхэн хамааралтай байгаад 1950-аад оноос АНУ-ын тусламж дэмжлэгээс ихээхэн хамаарах болсон байдаг.

БНСУ экспорт, импортын бодлого хэрэгжүүлэхдээ АНУ, Японтой хорших хэлбэрт шилжиж, эдгээр орнуудын туслалцаатайгаар хөгжиж байгаа бусад улс орнуудын зах зээлд гарах бодлого хэрэгжүүлсэн. Тэд хөгжлийн эхэн үедээ гадаадын тусламж дэмжлэгийг их хэмжээгээр авч бүтээлчээр ашигласан нь хөгжлийн хамаарлын загвар үр дүнтэй хэрэгжиж болохыг олон улсад харуулсан юм. Мөн гадаадын хөрөнгө оруулалтыг шууд утгаар нь хэрэгжүүлээгүй, харин зээллэг хэлбэрээр хэрэгжүүлсэн онцлогтой. Чөлөөт зах зээлд тулгуурласан сонгодог загварыг хөгжиж байгаа улс орнууд нэлээд хэрэглэсэн байхад БНСУ-д төрийн төвлөрсөн зохицуулах бодлогыг түлхүү баримталсан байдаг. Тухайлбал, үйлдвэрийн газар бүрт улсаас даалгавар өгч, татварыг зохицуулах механизмыг өргөн хэрэглэж, төлөвлөлтийн арга замыг ихээхэн ашигласан. Ялангуяа эдийн засгийн салбар бүрт үйлдвэрлэл, үйлчилгээний технологийг сайжруулах, түүнтэй холбоотой лиценз олгох, хянах, зохих хэмжээгээр урамшуулан дэмжих төрийн бодлого тууштай хэрэгжүүлсэн байна.

- **Сингапурын хөгжлийн загвар** - тус улсын хөгжлийн загварын гол нууц нь Хонконг, Швейцар, Израил улсын туршлагыг судалж, хэрэгтэй зүйлсүүдийг тусгаж авсан социалист, капиталист хувилбарын оновчтой хослолыг хэрэгжүүлсэн гэж үздэг. Тус улс капиталист зах зээлд төрийн оролцооны оновчтой хүрээг тодорхойлж, Засгийн газрын дунд болон урт хугацааны бодлогыг дагаж мөрдөж чадсан байна. Сингапур улсын хурдацтай өсөлт дараах хэд хэдэн хүчин зүйлсээс шалтгаалсан гэж В.Ж.Хафф тодорхойлжээ. Үүнд: Засгийн газрын зүгээс хөдөлмөрийн зах зээлд хийсэн зохицуулалт, гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтыг болон иргэдээ мөнгөн хуримтлалтай болохыг дэмжсэн бодлогууд, мөн төрийн өмчит компаниудын оновчтой менежментийг тодорхойлох, макро эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангах зэрэг бодлогуудыг дурдсан байна. Түүнчлэн эдийн засаг, улс төрийн шийдвэрүүдийг олон нийтэд хүлээн зөвшөөрөгдсөн боловсролтой “элит бүлэг” (elite group) гаргаж байсан. Өөрөөр хэлбэл, тухайн улсын хөгжилд эдийн засаг, улс төрийн “институц”-ээс гадна боловсролтой, манлайлагч (leader), элит бүлгийн үүрэг оролцоо чухал байсан.

- **Хятадын хөгжлийн загвар** - Хятадын эдийн засгийн хөгжил нь дэлхийн эдийн засгийн хөгжлийн түүхэн дэх өвөрмөц загвар гэж тэмдэглэгддэг байна. Төвлөрсөн төлөвлөгөөт эдийн засгийн хөгжлийн загварыг баримталж байсан Хятад улс нь

1979 оноос хөдөө аж ахуй, аж үйлдвэр, санхүү, банк, үнэ, хөдөлмөрийн зах зээлийг хамарсан эдийн засгийн томоохон өөрчлөлтийг эхлүүлсэн байна.

- тариалангийн газрыг иргэдэд эзэмшүүлж, газар тариалангийн үйлдвэрлэлээ тариаланчид өөрсдөө эрхлэх, чөлөөт зах зээлд бараа бүтээгдэхүүнээ чөлөөтэй борлуулах саад хязгаарлалтыг арилгаснаар хөдөө аж ахуйн салбарт улсын ба хувийн аж ахуй зэрэгцэн орших болсон байна.
- аж үйлдвэрийн салбарт хувийн үйлдвэрлэл, өмчийг зөвшөөрч, хөрөнгө оруулалтыг гол төлөв хөнгөн ба өндөр технологи бүхий үйлдвэрлэл рүү чиглүүлснээр аж үйлдвэрт өрсөлдөөн үүсэж, гадаад зах зээл рүү тэмүүлэх болжээ. Түүнчлэн 1997 онд Хятадын Коммунист намын Их Хурлаас улсын өмчит томоохон үйлдвэрүүдийг худалдах, нэгтгэх, хаах зэргээр өөрчлөх зорилт дэвшүүлсэн нь томоохон дэвшил болжээ.
- эдийн засгийн тусгай бүс /special economic zones/, нээлттэй бүс /open areas/ хэд хэдийг байгуулж, эдгээр бүсэд татварын таатай орчин бий болгосноор гадаадын капитал чөлөөтэй орж ирэх нөхцөлийг бүрдүүлсэн байна. 1993 он гэхэд Хятадад 200 гаруй эдийн засгийн тусгай бүс байгуулагдсан байна.
- төвлөрсөн төлөвлөлтийг багасгаж, зах зээлийн механизмыг өргөн нэвтрүүлж, төлөвлөгөөнөөс илүү үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүнийг чөлөөт зах зээлд борлуулах эрх олгосноор дан ганц хатуу тогтоосон үнэ үйлчлэх бодлого өөрчлөгдөж, энэ нь эдийн засгийн идэвхийг сэргээн, хөгжлийг хурдасгахад чухал түлхэц болжээ.

Хөгжлийн алсын хараагаа зөв томъёолох, түүндээ чиглэсэн бодлогын уялдаатай, цэгцтэй арга замуудаа гаргахад маш нарийн, өргөн хүрээтэй төлөвлөлтийн үйл явцыг баримтлах нь чухал юм. Төлөвлөлтийг хийх дараах зарчмууд байдаг¹³. Үүнд:

- дээрээс доош (top down)
- доороос дээш (bottom up)

Дээрээс доош төлөвлөх хэсэгт макро түвшний зорилтуудыг хөгжлийн алсын хараатай уялдуулж тооцох, томъёолох үйл явцыг авч үздэг. Ингэхдээ тодорхой загварчлалыг ашиглан (тухайлбал CGE загвар, салбарын хоорондын тэнцлийн загвар) дунд хугацааны зорилтуудаа буцаан хөөж тооцох (backcasting) боломжтой юм. Өөрөөр хэлбэл, урт хугацааны хөгжлийн зорилтуудад нийцүүлэн дунд хугацааны зорилтод хүрэх үр дүнгээ тооцож гаргах үйл явц юм. Үүний дараа доороос дээш төлөвлөх буюу салбаруудын, салбар дундын болон орон нутгийн хөгжлийн тэргүүлэх зорилтуудыг макро түвшний зорилтуудтай уялдуулан томъёолж, эдгээр зорилтуудыг хангах үйл ажиллагаа, бодлогын хөшүүргүүд, төсөл хөтөлбөрүүдийг нарийвчлан тодорхойлно. Төлөвлөлтийн энэ үе шатуудад үр дүнд суурилсан зарчмыг тогтмол хангах хэрэгтэй. Өөрөөр хэлбэл, доороос дээш төлөвлөх буюу салбаруудын, салбар дундын болон орон нутгийн хөгжлийн тэргүүлэх зорилтуудыг хангаснаар дээрээс доош төлөвлөлтөөр томъёологдсон макро түвшний зорилтууд түүний үр дүнгийн шалгуур үзүүлэлтүүд хангагдаж байхаар төлөвлөнө гэж ойлгож болно. Ингэж дээрээс доош болон доороос дээш төлөвлөх явцад дараах хэд хэдэн зарчмуудыг хэрэглэнэ. Үүнд:

- өнгөрсөн болон өнөөгийн нөхцөл байдалд бодитой цогц үнэлэлт дүгнэлт өгч цаашид авах бодлого арга хэмжээнд сургамж авдаг байх;
- урт, дунд, богино хугацааны, салбар хоорондын (horizontal) болон үндэсний, бүс, орон нутгийн (vertical) бодлогын уялдааг хангах;

¹³ Ж.Должинсүрэн. Монгол Улсын хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн тогтолцооны зарим асуудал. “Олон улс судлал” дугаар 1(109) 2019 он.

- бодлого боловсруулахдаа нотолгоонд суурилсан байх, шинжлэх ухааны үндэстэй, тооцоо судалгаанд үндэслэн боловсруулдаг байх;
- бодлогын тэргүүлэх зорилтуудыг оролцооны аргаар томьёолох (тулгамдаж буй асуудлууд болон авах арга хэмжээний шийдлийг эрх ашиг нь хөндөглөх талуудтай хэлэлцэж хамтран тодорхойлдог байх);
- үр дүнд суурилсан төлөвлөлтийг хийх;
- хэрэгжүүлэх, хяналтын, хариуцлагын механизмыг тодорхойлох гэх мэт.

Хөгжлийн бодлогыг боловсруулахдаа юуны өмнө өнөөгийн нөхцөл байдал, дотоод болон гадаад орчны шинжилгээ, нөлөөлж буй эерэг ба сөрөг хүчин зүйлсийг илрүүлж, сул ба давуу талууд болон боломжууд, эрсдлийг тодорхойлж, үйлдвэрлэлийн нөөц, чадамж, түүний хэрэглээнд үнэлгээ өгч, мэргэжлийн хүмүүс болон ашиг сонирхол нь хөндөгдөх талуудыг өргөнөөр оролцуулж, хөгжлийн таамаглалыг 2-3 хувилбараар дэвшүүлж, түүнийг хэрэгжүүлэх соёл, зан төлвийг бий болгох, тулгамдаж буй асуудлуудыг эрэмбэлсэний дараа тэргүүлэх чиглэлийг тодорхойлж, салбаруудын бүтцийг оновчтой болгож, бодлогын арга хэрэгсэл, механизмууд, хүрэх үр дүнгийн шалгуур үзүүлэлтүүдийг тогтоож, хэрэгжүүлэгч институциудын бодлого, үйл ажиллагааны уялдааг хангахад шаардлагатай нөөцийн байршилтыг оновчтой тодорхойлох чухал ач холбогдолтой. Уг бодлогыг хэрэгжүүлэх явцад хяналт, шинжилгээ, үнэлгээ хийж, гарсан алдааг засах, шалгуур үзүүлэлтүүдээс хазайсан шалтгааныг тогтоож, залруулга хийх ажлыг дэс дараатай хэрэгжүүлэх хэрэгтэй болно. Мөн түүнчлэн дэлхий нийтийн хөгжлийн чиг хандлага, туршлага дээр үндэслэн хүртээмжтэй өсөлт, тогтвортой хөгжилд чиглэсэн төлөвлөгөөний зорилтот түвшин, хүрэх ёстой үр дүнг биелүүлэхэд шаардлагатай бодлогын зорилт үйл ажиллагааг тодорхойлж ач холбогдолоор нь эрэмбэлэх, хэрэгжүүлэх төлөвлөгөөнд давхардал, өөр хоорондын зөрчил гаргахгүй байхын тулд баримтлах зарчмыг тодорхойлох, хэрэгжүүлэхэд гарч болох саад бэрхшээлүүдийг (олон улсын нөхцөл байдал болон хөрөнгө нөөцийн бололцоо) урьдчилан тооцож, хариу авах арга хэмжээ мэдээллийг судалдаг байх нь чухал юм. Үүнийг олон улсад хувилбарт төлөвлөлт (scenario planning)-ийн арга гэж үздэг.

3. ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГО, ТӨЛӨВЛӨЛТИЙН ОЛОН УЛСЫН ТУРШЛАГА

Улс орон бүр өөрийн өвөрмөц, дахин давтагдашгүй чанарыг агуулсан газар нутаг, түүх, соёл, ёс заншилтай бөгөөд тэдгээртэй уялдсан төрийн байгуулалт, эдийн засаг, нийгмийн бүтэцтэй. Хөгжлийн бодлогоо төлөвлөхдөө ч өөрийн орны онцлог шинжид тулгуурлан боловсруулж, хэрэгжүүлдэг. Иймд энэхүү ялгаатай байдлыг харгалзан үзэлгүйгээр улс орнуудын хөгжлийн бодлого төлөвлөх механизмыг шууд харьцуулан авч үзэх нь учир дутагдалтай. Хөгжлийн хувьд амжилттай хөгжсөн болон хөгжиж байгаа орнуудын хувьд хөгжлийн бодлогын баримт бичгүүдээ боловсруулахдаа урт хугацаанд 20 жил, дунд хугацаанд 5 жил, богино хугацаанд буюу жил бүрийн төлөвлөгөө, төсөв боловсруулж байна.

Урт хугацааны төлөвлөлтийн баримт бичиг нь ихэнх оронд тунхаг хэлбэрээр бичигдэж, түүнд дэвшүүлсэн зорилго, зорилтуудыг тодорхой үе шат бүхий дунд хугацааны төлөвлөлтийн баримт бичигт тусган, жил бүрийн төлөвлөгөө болон төсвийн хүрээнд хэрэгжүүлж байна. Бодлого төлөвлөлтийг нэлээд урт хугацаагаар хийдэг улс нь Казахстан бөгөөд урт хугацаанд 40 жил, дунд хугацаанд 20 жилд хэрэгжүүлэхээр төлөвлөдөг байна. Урт, дунд, богино хугацааны бодлогын баримт бичгүүдийн уялдааг хангах, тэдгээрийн хэрэгжилтийг дүгнэх шалгуур үзүүлэлтүүдийг боловсруулан, хэрэгжилтэд хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийдэг байна. Түүнчлэн аж үйлдвэржсэн, хөгжингүй орнуудын туршлагаас харахад хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн асуудал тэдгээр орнуудын хөгжлийн

үйл явцын чухал хэсэг болж байна.¹⁴

Судалгаанд хамрагдсан улс орнуудын төлөвлөлтийн (урт, дунд богино) хугацааг харьцуулан хүснэгтээр харуулав.

Хүснэгт 1.

	Урт хугацааны төлөвлөгөө	Дунд хугацааны төлөвлөгөө	Богино хугацааны төлөвлөгөө
1. ОХУ	10-20 жил	5-10 жил	3-5 жил
2. Их Британи	10 жил	5 жил	1-3 жил
3. Япон Улс	10 жил	5 жил	1-3 жил
4. Казахстан Улс	5 жилээс дээш	1-5 жил	1 жил
5. Герман Улс	10 жил	1-5 жил	1-3 жил
6.Малайз Улс	10 жил	5 жил	1 жил
7. Латви Улс	10 жил	5 жил	1-3 жил
8. Сингапур Улс	40-50 жил	5 -10 жил	1-3 жил

3.1. ОРОСЫН ХОЛБООНЫ УЛС

2006 онд “ОХУ-ын нийгэм-эдийн засгийг 2020 он хүртэл хөгжүүлэх үзэл баримтлал”-ыг боловсруулж, 2008 онд баталжээ. 2012 оны 1 дүгээр сарын 24-нд ОХУ-ын Ерөнхий сайд В.Путин “ОХУ-ын нүүрсний аж үйлдвэрийг 2030 он хүртэл хөгжүүлэх урт хугацааны хөтөлбөр”-ийг баталж, үүний санхүүжилтэд 3,7 триллион рубль гаргахаар шийдвэрлэсэн байна.

2009 онд “ОХУ-ын Стратеги төлөвлөлт”-ийг баталсан¹⁵ ба түүний зорилго нь үндэсний нөөц, иргэний нийгмийн чадварыг үр ашигтай ашигласнаар Үндсэн хуулийн эрх, эрх чөлөө, иргэдийн амьдралын чанарыг дээшлүүлэх, түвшинг хангах, ОХУ-ыг тогтвортой хөгжүүлэх, улсын батлан хамгаалах болон үндэсний аюулгүй байдлыг бэхжүүлэхэд институциональ зохион байгуулалтын болон бусад арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэхэд оршино.

Стратеги төлөвлөлтийн үндсэн зарчмууд:

1. ОХУ-ын нийгэм-эдийн засгийг хөгжүүлэх арга хэмжээ нь үндэсний аюулгүй байдлыг хангах асуудалтай харилцан уялдаатай байх;
2. Үндэсний аюулгүй байдлыг хангах зорилгын хүрээнд ОХУ-ын төрийн байгууллагуудын бүрэн эрх болон тэдгээрийн үйл ажиллагааны зохицуулалтыг зааглах;
3. Тогтвортой хөгжилтэй холбоотой урт хугацааны шийдвэрүүд нь үндэсний аюулгүй байдлыг хангах арга хэмжээнүүдтэй нийцсэн байх;
4. Үндэсний аюулгүй байдлыг бэхжүүлэх болон эдийн засаг, соёл, оюуны хөгжлийг эрчимжүүлэх арга хэмжээг цаг үеэ олж хэрэгжүүлэх;
5. Хувь хүн, нийгэм, улс орноо зохистой хөгжүүлэх, үндэсний аюулгүй байдлыг хангахад үндэсний стратеги чиглэлүүдэд цаг үеэ олж тодотгол хийх;

¹⁴ Ж.Должинсүрэн. Монгол Улсын хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн тогтолцооны зарим асуудал. “Олон улс судлал” дугаар 1(109) 2019 он.

¹⁵ Указ Президента РФ от 12 мая 2009 г. №536 “Об Основах стратегического планирования в РФ”.

6. Тогтвортой хөгжүүлэх болон үндэсний аюулгүй байдлыг хангахад материаллаг, санхүү, боловсон хүчин, шинжлэх ухаан-технологи, мэдээлэл болон бусад нөөцийг төвлөрүүлэх.

Стратеги төлөвлөлтийн баримт бичгүүдийг хугацааны хувьд урт /10-20 жил/, дунд /5-10 жил/ болон богино хугацаагаар /3-5 жил/ боловсруулна.

3.2. ИХ БРИТАНИ

Одоогоор хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа төлөвлөлтийн бодлого (planning policy statements), эрдэс баялгийн бодлого (minerals policy statements) болон Үндэсний бодлого (National Policy Statements) гэдэг баримт бичгүүд байна. Мөн Засгийн газар, салбарын яамдаас гаргасан төлөвлөлтийн асуудлыг шийдэхэд бодлого болон бусад хүчин зүйлүүдэд ач холбогдол өгөх тайлан, удирдамжууд эзэлнэ.

Их Британи Улсын Засгийн газрын Тогтвортой хөгжлийн стратеги буюу Ирээдүйг баталгаажуулах (Securing the Future) баримт бичгийг 2005 онд батлан гаргаж хөгжлийн тэргүүлэх чиглэлийг дараах байдлаар авч үзсэн байна. Үүнд:

- тогтвортой хэрэглээ, үйлдвэрлэл;
- уур амьсгалын өөрчлөлт, эрчим хүч;
- байгалийн баялгийг хамгаалах;
- тогтвортой нийгмийг цогцлуулах.

1999 оноос хойш 6 жилийн турш боловсруулагдаж гарсан уг бодлогын баримт бичиг нь хүмүүсийн амьдралын чанарыг сайжруулах урт хугацааны стратеги юм.

3.3. ЯПОН

Япон Улсын хэрэгжүүлсэн урт, дунд, богино хугацааны ("Comprehensive National Development Plan (CNDP) -1,2,3,4", "Comprehensive National Development Plan-5 and Grand Design for the 21st Century", "Japan's Future Development Strategy and Growth Initiative towards Doubling the Size of Asia's Economy", 2007 оноос хойш хэрэгжүүлж буй "Japan's Innovation-25 strategy", "Japan Revitalization Strategy, Japan is back) төлөвлөгөө, хөтөлбөрүүдийг судалж үзлээ.

Япон Улсын төлөвлөлтийн тогтолцоо нь хууль, эрх зүйн хяналт, төлөвлөлт хийх, газар төлөвлөлт, бүсчлэх, хүн амын нягтаршилыг хянах зэрэг олон бүрэлдэхүүнийг хамарсан нарийн тогтолцоо юм. Японы төлөвлөлт нь үндэсний, бүсийн, орон нутгийн гэсэн 3 түвшинд явагддаг байна.¹⁶

Япон Улс хугацааны хувьд 5-25 жилийн урт хугацааны төлөвлөгөө, дунд хугацааны буюу 5 жилийн төлөвлөгөө, мөн богино хугацааны буюу жилийн төлөвлөгөө /төсвийн төлөвлөлт/ гэсэн 3 янзын төлөвлөгөөг боловсруулж баталдаг.

Урт хугацааны төлөвлөгөө, хөтөлбөрт Японы ирээдүйн хөгжлийн бодлого, чиглэлийг хэтийн зорилго болгон боловсруулж баталдаг бол таван жилийн төлөвлөгөөгөөр эдийн засаг, нийгмийн хүрээнд авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээг нарийвчлан тогтоож, түүнд хүрэх тоон үзүүлэлт, түвшинг тогтоодог.

Япон улсын төлөвлөлтийн баримт бичгүүдээс дурдвал:

- Урт хугацааны төлөвлөлтийн баримт бичиг:
 - "Japan's Innovation-25 strategy" 2025 он

¹⁶ <http://www.gdrc.org/uem/observatory/jp-overview.html>-Global Development Research Centre, 2010

- Comprehensive National Development Plan-1 /1962-1970 он/
- Comprehensive National Development Plan-2 /1969-1985 он/
- Comprehensive National Development Plan-3 /1977-1987 он/
- Comprehensive National Development Plan-4 /1987-2010 он/
- Growth Initiative towards Doubling the Size of Asia's Economy
- Comprehensive National Development Plan-5 or Grand Design for the 21st Century /1998-2015 он/
- Japan is back, Japan Revitalization Strategy
- Strategic Market Creation Plan
- Дунд хугацааны төлөвлөлтийн баримт бичиг:
 - 5 year economic plan
 - Japan's 5-Year Science Plan
- Богино хугацааны төлөвлөлтийн баримт бичиг:
 - Annual report
 - budget report
 - other

Японы эдийн засгийг хөгжүүлэх талаар боловсруулсан хамгийн чухал төлөвлөгөө бол **“Үндэсний орлогыг 2 дахин нэмэгдүүлэх” төлөвлөгөө** байсан. Энэ төлөвлөгөөг 1960 онд баталсан ба уг төлөвлөгөөгөөр эдийн засгийг жилд 7.2 хувиар өсгөж, 10 жилийн дотор Японы үндэсний орлогыг 2 дахин өсгөж, ард түмний аж амьдралыг дээшлүүлэх зорилго тавьсан юм. Уг төлөвлөгөө нь дотроо нийтийн аж ахуйг хөгжүүлэх, дэд бүтцийг хөгжүүлэх, экспортыг хөгжүүлэх, хөгжиж байгаа орнуудтай гадаад худалдаагаа өргөжүүлэх, шинжлэх ухааныг хөгжүүлэх, мэргэжлийн чадварлаг боловсон хүчинтэй болох, эдийн засгийн давхардсан бүтцийг арилгах, нийгмийн тогтвортой байдлыг хангах гэсэн үндсэн бодлогуудаас бүрдэж байжээ.

Япон Улсын хөгжил дэвшилд хүрэх, эдийн засгаа сэргээн хөгжүүлэх оновчтой зөв бодлогын гол цөм нь дотоод, гадаад зах зээлд нийцүүлэн хөгжүүлэх салбараа зөв сонгож авсан, аж үйлдвэрийн зохистой бүтцийг бүрэлдүүлсэн явдал юм.

3.4. КАЗАХСТАН¹⁷

Казахстаны Ерөнхийлөгчийн 2009 оны 6 дугаар сарын 18-ны өдрийн “Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын төлөвлөлтийн тогтолцооны тухай” зарлигийн дагуу Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын төлөвлөлтийн тогтолцоо батлагджээ.

Казахстан Улсын төлөвлөлтийн тогтолцоо гэдэг нь улс орны хөгжлийг урт (5 жилээс дээш), дунд (1-5 жил), богино (1 жилийн) хугацаанд хангах улсын хөгжлийн төлөвлөлтийн зарчим, үйл явц, баримт бичиг, оролцогчдоос бүрдсэн харилцан хамаарал бүхий харилцааны цогц юм.¹⁸

Тус улсын төлөвлөлтийн тогтолцоо нь дараах баримт бичгүүдээс бүрдэнэ. Үүнд:

- Казахстаны 2050 он хүртэлх хөгжлийн Стратеги;
- БНКазУлсын 10 жилийн хөгжлийн стратегийн төлөвлөгөө, Улс орны газар нутаг-орон зайн хөгжлийн прогнозын схем;
- БНКазУлсын Үндэсний аюулгүй байдлын стратеги;
- Нийгэм-эдийн засгийн 5 жилийн прогноз;

¹⁷ Гадаадын зарим орны хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн хэрэгжилт, хяналтыг хангах тогтолцоо Р.Хатанбаатар, А.Пагма, Д.Жигваагүнсэл

¹⁸ О Системе государственного планирования в Республике Казахстан. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000827>

- Улсын хөтөлбөрүүд (5 жил хүртэл);
- Засгийн газрын хөтөлбөрүүд (5 жил хүртэл);
- Төрийн байгууллагуудын 5 жилийн стратегийн төлөвлөгөө;
- Бүс нутгийн хөгжлийн 5 жилийн хөтөлбөр;
- Үндэсний компаниудын 10 жилийн хөгжлийн стратеги зэрэг болно.

Казахстаны Ерөнхийлөгчийн 2012 оны 12 дугаар сарын 14-ны өдрийн “Казахстан -2050” Стратеги: Улсын шинэ улс төрийн чиг шугам” илгээлтийн¹⁹ дагуу түүнийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний тухай Ерөнхийлөгчийн №449 Зарлиг гарсан. Уг Зарлигаар дээрх илгээлтийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний Үндэсний төлөвлөгөөг баталсан ба тус төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг хариуцах, тайлбарлан-таниулах ажлыг нийгэм, олон нийтэд системтэйгээр явуулах, жил бүрийн 1 дүгээр сарын 25, 7 дугаар сарын 25-ны өдөр бүтэн жил болон хагас жилийн үр дүнгээр Үндэсний төлөвлөгөөний хэрэгжилтийн явцын мэдээллийг Ерөнхийлөгчийн Тамгын газарт танилцуулах үүргийг Засгийн газарт, “Казахстан-2050” Стратегийн хэрэгжилтийн талаарх Ерөнхийлөгчийн Зарлигийн хэрэгжилтэд хяналт тавих үүргийг Ерөнхийлөгчийн Тамгын газарт тус тус өгчээ.

Казахстан Улсын Хөгжлийн стратеги төлөвлөгөөний үнэлгээг улсын төлөвлөлтийг хариуцсан эрх бүхий байгууллагаас Хөгжлийн төлөвлөгөө хэрэгжиж эхэлсэнээс хойш 5 жилийн дараа нийт тайлант хугацааны хэрэгжилтийн тайлан, статистик мэдээлэл, хяналт шалгалтын материал, төрийн аудит, гадаад, дотоодын шинжээчдийн дүн шинжилгээ, ТББ, шинжлэх ухааны хүрээлэнгийн үнэлгээнд үндэслэн хийж, үнэлгээний дүгнэлтийн төсөл бэлтгэх хэлбэрээр гаргана.

3.5. ГЕРМАН

Герман улс 2002 онд Холбооны Засгийн газраас дэвшүүлсэн Тогтвортой хөгжлийн Үндэсний стратегийг 10 гаруй жил хэрэгжүүлж байна.

Тогтвортой хөгжлийн удирдлагын зарчим нь Удирдлагын дүрэм болон тогтвортой хөгжлийн зорилтууд, үр дүнг илэрхийлэх үзүүлэлтүүдээр тодорхойлогдох бөгөөд эдгээр нь тасралтгүй хяналт үнэлгээний суурийг бүрдүүлнэ. Удирдлагын үндсэн 10 дүрэм нь удирдлагын зарчмаас гадна тогтвортой хөгжлийн шаардлагуудыг илэрхийлнэ. 21 салбарын үндсэн индикатор, 38 тоон зорилт нь хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны цар хүрээг тодорхойлохоос гадна үр дүнг хянахад чухал үүрэгтэй.

Тасралтгүй мониторингийн хүрээнд хэрэгжилтийн явцын тайлан тогтмол гарна. Хоёр жил тутамд Холбооны статистикийн байгууллага тогтвортой хөгжлийн индикаторуудын байдлын тайланг нийтэлдэг.

Дөрвөн жил тутам хэрэгжилтийн явцын тайлан хэлбэрээр Тогтвортой хөгжлийн Үндэсний стратегийн тайланг гаргана. Уг тайланд Стратегийн хэрэгжилтийн явцыг үнэлэхээс гадна тавигдсан зорилтод хүрэх арга хэмжээний жагсаалтыг гаргаж, Стратегийг боловсронгуй болгоно.

Холбооны Засгийн газрын кабинет тогтвортой хөгжлийн стратегитэй холбоотой аливаа шийдвэрийг гаргана. Шаардагдах бэлтгэл ажлыг **Тогтвортой хөгжлийн асуудлаарх төрийн нарийн бичгийн дарга нарын хороо** гүйцэтгэнэ. Уг хороог Холбооны канцлерийн албаны дарга тэргүүлнэ. Хороо Тогтвортой хөгжлийн Үндэсний стратегийн агуулгыг цаашид боловсронгуй болгох асуудлыг хариуцахаас гадна индикаторуудын тухайн үеийн байдлыг тогтмол хянана.

¹⁹ Послания Главны государства народу Казахстана от 14 декабря 2012 года «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства». online.zakon.kz online.zakon.kz/

Тогтвортой хөгжлийн Үндэсний стратегийн асуудлыг Холбооны канцлерийн алба хариуцна. Стратегийг боловсруулах, хэрэгжүүлэхэд бүх яамдын албан тушаалтнууд оролцоно.

Тогтвортой хөгжлийн зөвлөл нь Холбооны Засгийн газарт тогтвортой хөгжлийн бүх асуудлаар зөвлөх чиг үүрэгтэй байгууллага юм. Зөвлөлийн 15 гишүүнийг холбооны канцлер 3 жилийн хугацаагаар томилдог. Зөвлөл мэргэжлийн хувьд хараат бус байгууллага бөгөөд Стратегийн хэрэгжилтийн талаарх өөрийн дүгнэлтээ нийтлэхээс гадна цаашдын хөгжлийн талаарх саналаа зөвлөмж хэлбэрээр гаргана. Тогтвортой хөгжлийн асуудлыг хариуцсан Парламентын зөвлөлдөх зөвлөл нь бундестагт Тогтвортой хөгжлийн Үндэсний стратегийг дэмжин ажилладаг.

3.6. МАЛАЙЗ

Малайз Улс 1950-иад оноос хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийг хэрэгжүүлж эхэлсэн байна. Малайзын Засгийн газар улсын Нэгдүгээр таван жилийн хөгжлийн төлөвлөгөөг (*First Malaya Plan 1956-1960*) хэрэгжүүлж эхэлсэн үеэс эхлэн хөгжлийг төлөвлөх, салбар хоорондын төлөвлөлт, хяналтын механизмыг бий болгох чиг үүрэг бүхий Эдийн засгийн төлөвлөлтийн товчоог (*Economic Planning Unit EPU*) Ерөнхий сайдын дэргэд байгуулсан.

Малайз Улсын хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн үндсэн баримт бичгүүд нь:

- Урт хугацааны төлөвлөлт
 - Малайзын хөгжлийн үзэл баримтлал 2020
 - Нэгдүгээр Хэтийн төлөвлөгөө, 1971-1990
 - Хоёрдугаар Хэтийн төлөвлөгөө, 1991-2000
 - Гуравдугаар Хэтийн төлөвлөгөө, 2001-2010
- Дунд хугацааны төлөвлөлт
 - Таван жилийн хөгжлийн төлөвлөгөө
- Богино хугацааны төлөвлөлт
 - Жилийн төсөв зэргээс бүрдэж байна.

Урт хугацааны төлөвлөлт - 1991 онд Малайзын Засгийн газраас батлан гаргасан “Малайзын хөгжлийн үзэл баримтлал 2020”-д: 2020 он гэхэд хөгжингүй орон болон хөгжсөн байх нь нийт үндэстний зорилго мөн гэж тунхагласан байна. Үзэл баримтлалд эдийн засаг, түүний дотор аж үйлдвэрт бүтцийн өөрчлөлт хийж, эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийг ханган, жилийн дундаж өсөлтийг 7 хувьтай байлгаснаар Малайз Улс аж үйлдвэржсэн, бүх талаар хөгжингүй улс болно гэж тусгажээ.

Дунд хугацааны төлөвлөлт - урт хугацааны хөгжлийн үзэл баримтлалыг хэрэгжүүлэх алхам болгон 5 жилийн хугацаатай дунд хугацааны төлөвлөлтийг хийнэ. Энэ төлөвлөлтөөр макро эдийн засгийн зорилтууд, салбарын хөгжлийн чиглэл, хөрөнгө оруулалтын бодлого, чиглэлийг тодорхойлно. Тухайн 5 жилийн хугацааны дундуур төлөвлөгөөний хэрэгжилтийн талаар хэлэлцүүлэг явуулж, шаардлагатай бол макро эдийн засаг болон хөрөнгө оруулалтын бодлого, салбарын хөгжлийн зорилтуудад засвар хийдэг.

Богино хугацааны төлөвлөлт - жилийн төсвийг Сангийн яам боловсруулж, хэрэгжүүлэх бөгөөд Эдийн засгийн төлөвлөлтийн товчоо тухайн жилийн хөрөнгө оруулалтын бодлогыг тодорхойлох, Төв банк санхүү, мөнгөний бодлогыг тодорхойлоход тус тус оролцоно.

3.7. ЛАТВИ

Тус улсын “Хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн тухай хууль” нь 2009 оны 1 дгээр сарын 1-ны өдрөөс хэрэгжиж эхэлсэн ба Латви улсын Сейм “Латвия-2030” тогтвортой хөгжлийн стратегийг 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдөр баталжээ. “Латвия-2030” тогтвортой

хөгжлийн төлөвлөгөөний хэрэгжилт, хяналтыг нийгмийн удирдлага буюу Сайд нарын танхим, шууд удирдлагын байгууллагууд, нутгийн өөрөө удирдлагын байгууллагууд нь нийгмийн оролцоотой хамтран хэрэгжүүлнэ.

Засгийн газар нь хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн хэрэгжилт, хяналтыг хариуцан гүйцэтгэдэг ба үүний дотор улс орны төлөвлөлт хариуцсан Яам нь тогтвортой хөгжлийн урт болон дунд хугацааны хөтөлбөрүүдийн хэрэгжилт, хяналтыг шууд хариуцан ажилладаг.

Латви Улсын парламентын сонгуулийн дараах эхний ба гурав дахь жилүүдэд 2 жилд нэг удаа Сайд нарын танхимаас “Латвия-2030” тогтвортой хөгжлийн төлөвлөгөөний хэрэгжилтийн талаарх илтгэлийг Сеймд хэлэлцүүлэхээр оруулна. Мэдээллийн үндсэн дээр Сейм стратегийн зорилтуудад зарим өөрчлөлт оруулах шийдвэрийг гаргаж болно.

Сейм шинээр Тогтвортой хөгжлийн байнгын хороог байгуулсан бөгөөд тус хорооны гишүүд улс орны хөгжлийн төлөвлөлтийн тулгамдсан асуудлууд, “Латвия-2030” стратегийн хэрэгжилт, Үндэсний хөгжлийн хөтөлбөрийн талаарх мэдээллийг тогтмол авдаг байна.

Үүний зэрэгцээ “Латвия-2030” тогтвортой хөгжлийн институтийг байгуулсан ба энэхүү институтийн үндсэн зорилт нь Сайд нарын танхим, Сеймд танилцуулах улс орны тогтвортой хөгжил, “Латвия-2030” стратегийн хэрэгжилт, Үндэсний хөгжлийн хөтөлбөрийн талаарх илтгэлийг бэлтгэх явдал юм. Түүнээс гадна тус институт нь улс төрийн хариуцлагатай шийдвэр гаргахад шаардлагатай төрийн стратегийн чухал асуудлуудыг судалж, үндэслэлтэй зөвлөмж гаргах судалгааны найдвартай баазыг бий болгох, төрийн мөнгөний бодлого нь батлагдсан хөтөлбөр, төлөвлөгөө, тогтвортой хөгжлийн зарчимд нийцэж буй эсэхэд үнэлгээ хийх, нийтийн удирдлагын байгууллагууд, иргэний нийгэм, эрдэмтэд, судлаачдын хамтын ажиллагаа, эрдэм шинжилгээний хэлэлцүүлгийг өрнүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх зэрэг зорилготой ажээ.

Мөн Сайд нарын танхимын дэргэд Хөгжлийн үндэсний зөвлөл ажилладаг ба түүнийг улс орны төлөвлөлт хариуцсан яамны сайд тэргүүлдэг байна. Зөвлөлийн бүрэлдэхүүнд Сейм, Сайд нарын танхим, төлөвлөлтийн бүс, нутгийн өөрөө удирдах байгууллага, “Латвия-2030” тогтвортой хөгжлийн институт, ТББ-ын төлөөлөл байдаг.

3.8. СИНГАПУР

Үндэсний хөгжлийн яам нь (The Ministry of National Development) Сингапур Улсын газар ашиглалтын төлөвлөлт, дэд бүтцийг хөгжүүлэхтэй холбоотой бодлогыг боловсруулж, хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулдаг.

Сингапурын үндэсний хөгжлийн үндсэн зорилтуудад:

- Эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих;
- Амьдрах орчныг сайжруулах;
- Хүрээлэн буй орчин, ногоон хөгжлийг дэмжих;
- Байгалийн баялгийг зохистой ашиглах (газар ашиглалт) гэсэн үндсэн тэргүүлэх чиглэлүүдэд тусгагдсан байдаг ба салбар бүрийн алсын хараатай цогц нэгдсэн төлөвлөгөө боловсруулдаг байна.

Сингапур Улсын Газар ашиглалт, зам тээврийн стратеги төлөвлөгөөг 40-50 жилээр төлөвлөсөн байдаг ба 10 жил тутамд үр дүнг судлан сайжруулдаг. Урт хугацааны төлөвлөгөөнд газар ашиглалт болон хүн амын өсөлтийг урьдчилан тооцож бодлого боловсруулдаг байна. Харин дунд хугацааны төлөвлөгөөний тэргүүлэх чиглэлд хуулийн дагуу газар ашиглалтын төлөвлөгөөг 10-15 жилээр төлөвлөж, 5 жил тутамд хяналт хийж сайжруулдаг.

Сингапур Улсын хөгжлийн онцлог талууд нь Засгийн газрын зүгээс хөдөлмөрийн зах зээлд

хийсэн зохицуулалт, гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтыг болон иргэдээ мөнгөн хуримтлалтай болохыг дэмжсэн бодлогууд, мөн төрийн өмчит компаниудын оновчтой менежментийг тодорхойлох, макро эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангах зэрэг бодлогууд юм гэж эрдэмтэд үздэг. Хэдийгээр сайн институцыг сонгосон ч тухайн институц тогтворгүй байвал эдийн засгийн тогтвортой хөгжилд хүрч чадахгүй. Иймд тухайн улсын хөгжил нь эдийн засгийн институцын тогтвортой байдал, түүний тогтолцооноос ихээхэн хамаардаг байна.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

- Г.Ганзориг ба бусад. Ногоон эдийн засаг ба загварчлал. УБ., 2018.
- Б.Даш-Ёндон. Монголын хөгжлийн философи (асуудал, аргачлал, ашиг тус). Монголын хөгжлийн философи – Цуврал 1. Нэмж, засварласан 2 дахь хэвлэл. УБ., 2017 он. 95 дахь тал.
- Амартяа Сен. “Хөгжил бол эрх чөлөө”. УБ.
- Ц.Сүхбаатар “Хөгжлийн эдийн засаг” УБ, 2018 он.
- Ж.Должинсүрэн. Монгол Улсын хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн тогтолцооны зарим асуудал. “Олон улс судлал” дугаар 1(109) 2019 он.
- Указ Президента РФ от 12 мая 2009 г. №536 “Об Основах стратегического планирования в РФ”.
- <http://www.gdrc.org/uem/observatory/jp-overview.html>-Global Development Research Centre, 2010
- Гадаадын зарим орны хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн хэрэгжилт, хяналтыг хангах тогтолцоо Р.Хатанбаатар, А.Пагма, Д.Жигваагүнсэл
- О Системе государственного планирования в Республике Казахстан.
<http://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000827>
- Послания Главны государства народу Казахстана от 14 декабря 2012 года «Стратегия «Казахстан
- Planning Policy Statement, The Government Objectives for the Planning System, The United Kingdom, 2005.
- <https://www.economicshelp.org/blog/4998/development/policies-for-economic-development/>
- 2050»: новый политический курс состоявшегося государства». online.zakon.kz

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН